

realització de treballs de recerca en folklore, però, alhora, es preveu que els documents que hi ha puguin ser útils a altres disciplines com la lingüística, la sociolingüística i les ciències de la comunicació en general, ja que la metodologia seguida en la recollida i la fixació de la major part dels documents té en compte tant els aspectes textuais com els contextuals.

Amb la constitució de l'Arxiu de Folklore, la Universitat Rovira i Virgili contribueix, com ja ho han fet anteriorment altres universitats estrangeres, a la valoració i a la preservació del llegat tradicional de la pròpia cultura, amb les possibilitats d'estudi i difusió que això ofereix no solament al món universitari sinó també a altres àmbits culturals i socials. Així mateix, les possibilitats de l'arxiu es complementen amb les del llegat Vidal-Capmany (dipositat a la biblioteca de la Facultat de Lletres), que disposa del fons documental del folklorista Sebastià Farnés. Finalment, a la secció de folklore de la biblioteca de la Facultat, s'hi poden trobar, també, llibres especialitzats, entre els quals hi ha obres fonamentals, catàlegs, enciclopèdies i repertoris folklòrics, que constitueixen un fons important que aquells investigadors que vulguin realitzar la seva recerca en folklore hauran de tenir en compte.

Actes litúrgics i dramàtics de la Setmana Santa

Francesc Massip

La Setmana Santa és sens dubte el període en què es registra una densitat i una freqüència més grans de rituals religiosos populars de matriu cristiana. Alguns són gestionats per l'Església i englobats en la litúrgia oficial, d'altres en canvi són emanats directament de les instàncies populars, clar que sovint amb el vistiplau (rarament amb el desinterès) de les autoritats religioses.

Cerimònia cristiana i festa popular en l'època Pasqual

La missa, representació simbòlica i evocació incruenta del sacrifici màxim, el de l'Home-Déu, és l'eix a l'entorn del qual s'anirà articulant una espessa i àmplia xarxa cerimonial que no podrà evitar el sorgiment d'actes carregats de teatralitat. La festa cristiana per excel·lència, la Pasqua, és celebrada amb especial esplendor, perquè, en el fons, arrossegava festivitats paganes significatives que calia obliterar, sovint integrant o sacralitzant les seves expressions més irredemptes.

La tendència cap al naturalisme que embarga l'Europa tardomedieval, facilitarà el conreu de formes cerimonials que faran més accessible a la raó i a la intel·lecció de la gent la història fonamental que la missa evoca: el sacrifici exemplar del Salvador. No debades les festes populars traduïen els ritus iniciàtics de passatge de la mort a la vida amb la passió, la mort i la resurrecció de l'heroi diví, Crist, que recorda les deïtats agràries de la fertilitat que han de morir per renèixer, que vessen la seva sang durant la primavera perquè el líquid vital faci germinar la terra. D'aquesta manera, la Pasqua esdevé la festa de la victòria sobre la mort; per això al seu entorn nasqué la primera dramàtica litúrgica.

És la festa de la renovació còsmica, on la reflexió sobre la mort ajuda precisament a exorcitzar-la.

D'altra banda, gairebé totes les festivitats religioses posseïen un aspecte còmic provinent de la festa popular. Genuïna comicitat popular, reiteradament reprimida per les jerarquies medievals (que exalten el plany i la constricció), però impossible d'eradicar, i que es refugia en la paròdia del mal: els diables, els jueus, Judes, Barrabàs, els borreus, són personatges que, convertits en espantalls còmics —és a dir, vençuts per la befa— esdevenen blanc del riure de l'audiència, i alhora es fan dipositaris dels continguts grotescos i satírics: per boca seva eixiran a la llum les ideologies no oficials, anticlericals, subversives de l'ordre establert, les blasfèmies i els insults prohibits, els gestos frenètics, incoherents, obscens, la carnalitat latent, en fi, de la cultura popular.

No és estrany que en un moment de l'any tan carregat de significació i de tal densitat simbòlica es produeixi encara en la cultura tradicional un gran nombre d'actes cerimonials de vetusta estirp. I encara més en l'àmbit de la cultura catalana, que va ser pionera a la península Ibèrica en la celebració d'aquests ritus paralitúrgics. Des de la

benedicció dels rams, que evoca l'entrada de Jesús a Jerusalem, fins a l'exhibició, la lapidació, el penjament i la crema del ninot en semblança de Judes (de ressonàncies ancestrals), passant per les expressives cerimònies de l'espoli de Crist, la juguesca de la túnica als daus, el lavatori dels peus, els «monuments» i l'ofici de tenebres.

El drama de la Passió: una tradició autòctona

Cal anotar uns trets generals a l'entorn de la representació de la Passió com a forma dramàtica autòctona que ens semblen de cabdal importància:

a) La tradició d'arrel medieval s'expressa a través de les escenificacions amb actors de carn i ossos i amb diàlegs en llengua vulgar. Una tradició que, en el marc peninsular, s'origina i perviu en els territoris de llengua catalana (segles XIII-XX).

b) Per contra, la tradició implantada per la Contrareforma tridentina substitueix els actors per imatges i els diàlegs per sermons edificants pronunciats per conspicus predicadors. Una tradició que triomfa en l'àmbit de la cultura barroca espanyola, la màxima expressió de la qual són els passos de les processons andaluses i castellanès.

En l'èxit de la substitució influeix poderosament el fet que el poble castellà té amplament coberta la seva demanda teatral en el gran drama barroc, laic i professional, mentre que el públic català només pot refugiar-se en les representacions religioses de tradició medieval (particularment les passions) per veure teatre en la seva llengua.

c) Sota el domini castellà, la tradició catalana o es reprimeix o es neutralitza. En aquest darrer cas, els diàlegs es reconduïxen al llatí litúrgic o emudeïxen en accions mimades (és el cas de nombrosos davallaments de la Creu). En el pitjor dels casos, contra el drama autòcton en viu prosperen els passos d'imatges processionals.

d) Recentment s'ha produït el procés invers: la tradició catalana que ha sobreviscut a la repressió inquisitorial, ha influït en la moderna creació de passions escèniques dialogades en castellà arreu de la península.

e) En l'àmbit cultural català, la representació de la Passió neix al carrer com a representació unitària i amb la participació de les institucions cíviques (segle XIV). Durant el segle XV i a principis del XVI, en ser introduïda al temple, esdevé una representació cíclica constituïda per diversos drames autònoms muntats vora els moments litúrgics corresponents. Això implica uns textos breus i concisos, principalment cantats i expurgats de versos heterodoxos. A partir de Trento (1564), el drama torna al carrer i a mans laiques, recupera la unitat, s'estructura segons les «normatives» dramàtiques vigents (en 3 o 4 actes), i, en conseqüència, presenta amplis textos redactats sota el vigilant rigor delsensors eclesiaístics fins assolir la versió depurada atribuïda a fra Antoni de Sant Jeroni, que és la que es conserva substancialment a Verges i fragmentàriament a Sant Vicenç dels Horts i Mieres. La resta de les passions vigents són de redacció moderna: ja d'Esparaguera escrita per Ramon Torruella

(1960), la d'Olesa per Joan Povill (1932), la d'Horta (Barcelona) per Josep Urdeix (1964), la del Palau d'Anglesola per Miquel Maria Gibert (1989) i la d'Ulldecona per Jaume Vidal (1990). És una llàstima que a Cervera, quan finalment han fet el lloable esforç de representar la Passió també en català, enlloc de treballar sobre el magnífic text original que posseeixen (1477-1545) i reprendre l'espai primigeni (l'església de Santa Maria), s'han limitat a traduir el tronadet text castellà de J. M. Sarrate-E. Rabell (1940) i representar-lo al Gran Teatre.

Les passions catalanes són com un calidoscopi que conté els cristalls virolats del nostre teatre antic, òbviament amb les deformacions òptiques que la manipulació de l'instrument visual a través dels segles ha comportat i comporta. La seva pervivència i conservació secular ha estat tanmateix sotmesa als avatars històrics, socials i estètics de cada època, circumstàncies canviants i proteiques que requereixen una presa de postura des del present. Una reflexió i una conseqüent intervenció del tot pertinent, perquè només el replantejament des de l'actualitat del nostre llegat cultural, dona vida i sentit a la tradició. Naturalment,

i gràcies al cada cop més precís coneixement que tenim de l'aparició, l'àmbit i l'evolució del drama passional català, és evident que l'empremta que la societat de finals del segle XX ha de deixar sobre les representacions no es basa en el mimetisme innocent o ignorant d'un poble que manté per costum, per «inèrcia», una tradició, ans cal que sigui una incidència deliberada, assenyada i cauta, i ha de posar al servei d'aquesta necessària intervenció tots els elements d'anàlisi amb què avui comptem. Als aspectes lingüístics, espacials i escenotècnics, caldrà afegir l'anàlisi de la significació cívica que les passions poden tenir: si continuen sent una referència essencial de la col·lectivitat que les representa o s'han convertit en un producte típic de fàcil comercialització.

Moltes de les representacions actuals són a una passa de franquejar aquesta frontera: deixar de ser signe d'identitat d'un col·lectiu per esdevenir un tipisme folklòric de mera atracció turística.

Les passions poden continuar essent una referència essencial de la col·lectivitat que les representa o poden esdevenir un producte comercial més de base folklòrica.